

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2022-44-2-95-107>

ФЕМІЦИД ЯК ПРОЯВ ГЕНДЕРНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЗЛОЧИН, СКОЄНИЙ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Татаренко Г.В.

FEMICIDE AS A MANIFESTATION OF GENDER VIOLENCE AND HATE CRIMES: A LEGAL ANALYSIS

Tatarenko H.V.

Що року Україна доєднується до заходів, присвячених Міжнародному дню боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок та підтримує ініціативу UNITE to End Violence against Women з проведення кампанії «16 днів активізму проти гендерного насильства». Зокрема у 2022 р. глобальною темою кампанії стало гасло «Єднаймося! Активність для припинення насильства щодо жінок і дівчат», спрямоване на заклик щодо вжиття заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності, адвокацію та створення можливостей для обговорення проблем та пошуку рішень. Цього річ Україна, нарешті, ратифікувала Конвенцію Організації Об'єднаних Націй 1979 року «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» і тепер повинна внести відповідні зміни до національного законодавства з метою ефективної реалізації конвенційних зобов'язань. Не дивлячись на доволі розвинуте законодавство у сфері боротьби з гендерно-обумовленим насильством залишається низка проблемних питань пов'язаних з легітимацією у кримінальному законодавстві визначень «гендер», «гендерно-обумовлене насильство», «злочини на ґрунті ненависті», «гендерно-обумовлені вбивства», «феміцид». Мета дослідження полягає у пошуку та представленні інструментарію, у тому числі термінологічних визначень, щодо соціальних уявлень про гендерне насильство та кримінально-правового визначення категорій «гендерно-обумовлені вбивства» та «феміцид», проаналізувати законодавчі підходи окремих держав та міжнародні акти щодо боротьби з гендерно-обумовленим насильством, зокрема злочинами феміциду.

Ключові слова: гендер, феміцид, гендерно-обумовлене насильство, домашнє насильство, злочини на ґрунті ненависті.

Постановка проблеми. За останні роки, питання, які стосуються рівноправності жінок та чоловіків набирають першочерговості, адже відображають не просто невід'ємну частину прав громадян, а є передумовою соціальної справедливості та демократії в кожній державі. Проте, хоч гендерні питання й стають дедалі актуальнішими у всіх кутках світу, існує велика кількість проблем, зумовлених, у першу чергу, низьким рівнем

обізнаності суспільства з питань рівності, а також некоректним розумінням самого поняття «гендер».

Законодавство України не містить визначення термінів «гендер» і «гендерне насильство». Конвенція Організації Об'єднаних Націй 1979 року «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (яка є частиною українського законодавства) та інші міжнародні договори, обов'язкові для України,

також не містять дефініцій цих термінів. Більше того, у Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій 2015 року Указом Президента України, було вжито поняття «гендерне насильство» і «гендерна дискримінація», проте без визначень. Натомість українське законодавство дає визначення термінів «гендерна рівність» і «гендерно-правова експертиза», зокрема, гендерна рівність – це «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства». Тобто, згадуючи гендер, українське законодавство корелює його з поняттями «чоловіки й жінки» та «стать» [1]. Також у нормативних актах фігурують терміни «гендерні питання», «гендерні проблеми», «гендерна ідентичність» але визначень вони також не мають.

Таким чином, розглядаючи проблематику гендерного насильства в українському законодавстві, потрібно зважати, що гендерно-обумовлені правопорушення та злочини мають кваліфікацію та визначення («домашнє насильство», «злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», «торгівля людьми», «сексуальна експлуатація людини» - передбачені Кримінальним кодексом України) а покарання за гендерне насильство визначаються відповідно до інших термінів і норм українських законів.

Насильство - складна та багатогранна категорія, яка має явно негативний тягар оцінки і використовується в дуже широкому розумінні, охоплює всі форми фізичного, психологічного, економічного гноблення, а також духовні якості, такі як брехня, ненависть, лицемірство тощо [2]. Рівність є основою демократичного суспільства, яке прагне до соціальної справедливості та поваги до прав людини. Проте, на жаль, є категорії осіб, які стикаються з насильством як з соціокультурним явищем. Найчастіше жертвами

насильства стають жінки та діти, особи похилого віку та особи з інвалідністю. У нашому дослідженні ми зосередимося на проявах насильства відносно жінок. Жінки найчастіше потерпають від такого прояву насильства як домашнє насильство. З'ясування ознак насильства як правової категорії має значення для встановлення ознак кримінального правопорушення та притягнення винних до відповідальності. Нажаль суспільство занадто поблажливо ставиться до насильства щодо жінок, особливо домашнього насильства, навіть правоохоронці не завжди належним чином реагують та схильні розглядати домашнє насильство як «побутове» «сімейне» питання.

Актуальність обраної теми обумовлена ступенем розробки проблеми та масштабністю порушення прав людини, насамперед жінок, тенденцією до посилення кримінальної відповідальності за гендерно-обумовлені кримінальні правопорушення; поширення випадків вбивств, що базуються на підставі зневаги або ненависті до статі (феміцид).

Мета дослідження полягає у комплексному теоретичному та практичному аналізі гендерно-обумовлених кримінальних правопорушень, скоєних на ґрунті ненависті, зокрема домашнього насильства та феміциду як гендерно-обумовленого кримінального правопорушення (вбивство жінок, зумовлене їх статтю) та формулювання на цій основі науково обґрунтованих положень, висновків і пропозицій.

Також актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що, незважаючи на визнання Україною обов'язковими для себе основних міжнародних документів у галузі гендерної рівності, закріплення принципу недискримінації за ознакою статі на конституційному рівні, прийняття спеціального закону про рівність жінок та чоловіків у свої можливостях, створення інституційних гарантій в даній сфері, проблема недостатньо

ефективного захисту жінок та дотримання гендерної рівності в різних сферах життєдіяльності залишаються відкритими для України. Підтримуємо думку, що основними причинами такої ситуації є: низька обізнаність населення про міжнародні стандарти захисту від гендерної дискримінації [3]; недостатня здатність адвокатури виявляти випадки, коли порушення прав та законних інтересів зумовлене дискримінаційними або гендерно нейтральними законодавчими актами, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків або гендерних стереотипів у суспільстві; переважаюче суспільне сприйняття, у тому числі й юристами, уповноважених державними органами, текстів міжнародних документів про гендерну рівність як певних абстрактних конструкцій, які не забезпечують конкретних моделей вирішення реальних суперечок; низька представленість навчальних програм з питань гендерної рівності та недискримінації у вищих навчальних закладах [4].

Гендерно-обумовлене насильство – це певний вид правопорушень, який характеризується тим, що правопорушник вчиняє протиправні дії над особою лише тому, що вона або він належить до тієї чи іншої статі. Воно може мати форми усних погроз, принижень, інших словесних висловлювань й безпосереднього фізичного нападу.

Гендерно-зумовлені кримінальні правопорушення є різновидом злочинів на ґрунті ненависті. Але у вітчизняному законодавстві відсутнє визначення злочини на ґрунті ненависті, хоча міжнародна практика дозволяє визначити їх, як злочини у яких мотивом дій злочинця є певна особливість жертви, яка вказує на належність жертві до певної групи, до якої злочинець відносить упереджено, з ненавистю. Наприклад такою групою можуть бути жінки коли ми говоримо про злочин феміциду.

Відповідно до чинного законодавства України існують такі види гендерного насильства, як: домашнє насильство, яке, своєю чергою, поділяється на психологічне, сексуальне, економічне і фізичне насильство; злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості особи, які поділяються на зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, розбещення неповнолітніх; торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, яка охоплює всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову вагітність тощо; сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією»[5].

Вказаний вид правопорушень, на нашу думку, бере свої витoki у правових нормах, правилах поведінки, які закріплюють відмінності між чоловіками та жінками. І хоча гендерно-обумовлене насильство може вчинятися у публічному житті громади й носити, наприклад, форми сексуальних домагань чи зґвалтувань, проте більша кількість вказаних правопорушень вчиняється у сім'ї.

Якщо покарання за більшість видів сексуального чи фізичного насильства є в кримінальному законодавстві України вже достатньо давно, то санкції за психологічне й економічне насильство (а також за фізичне насильство, яке не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень) передбачене лише з 2003 року й в адміністративному законодавстві. У 2015 році указом Президента України було затверджена «Національна стратегія у сфері прав людини», метою якої було - створення ефективної системи протидії всім формам гендерного насильства, торгівлі людьми і рабству, надання якісної допомоги жертвам та приведення законодавство у відповідність із міжнародними стан-

дартами з питань протидії гендерному насильству.

Вважаємо, що проблема насильства в сім'ях відображає дисгармонію та терпимість осіб до будь-якого роду насильства, що існує у взаєминах в суспільстві, адже саме її вага свідчить про нездорову соціально-моральну обстановку серед населення. Вважаємо, однією з вагомих причин існування насильства в родині - гендерну тенденцію виховання, яка полягає в більших обмеженнях поведінки дівчат ніж хлопців, внаслідок чого складається перевага хлопців над дівчатами й прищепляється їх неповноцінність, адже дівчатам змалку нав'язується комплекс беззахисності й провини за свою «негідну для дівчат поведінку». Більше того, широке поширення має явище віктоблеймінгу - висунення звинувачень на адресу жертви злочину та спроб перенести на неї часткову або повну відповідальність за те, що сталося («сама винна», «сама спровокувала» і т.п.). При цьому носіями віктоблеймінгу дуже часто виступають жінки, навіть жінки-жертви, які психологічно виправдовують дії кривдника власною «неправильною» поведінкою. Частіше саме через це жінки терплять насильство роками.

Не беручи до уваги існування у цій сфері великої кількості законів та підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних правозахисних документів і норм, серед яких Закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про охорону дитинства», відповідні статті Кримінального кодексу України, Державні програми з протидії торгівлі людьми в Україні, Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах тощо, насильство в сім'ї залишається одним із серйозних проявів порушення прав людини. Крім цього, доцільно підкреслити, що статистика не відображає всіх масштабів домашнього насильства, яке

було й залишається здебільшого латентним феноменом. Тому існує неабияка потреба у проведенні інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на протидію усім форм насильства та інформування широких верств населення про правові основи запобігання та протидії домашньому насильству та про види допомоги особам, які потерпають від такого роду посягань.

У 2017 році був ухвалений Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який встановлює кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Закон визначив низку заходів із протидії домашньому насильству та вдосконалив порядок надання допомоги постраждалим особам, сприяв створенню підрозділів поліції для розгляду випадків домашнього насильства, причому поліція також відтоді має видавати заборонні приписи та негайно забороняти кривднику наблизитися до постраждалої особи. А також, було створено спеціальний реєстр випадків домашнього насильства, призначений для використання виключно уповноваженими правоохоронними органами та соціальними службами, аби підвищити їхню загальну поінформованість під час розроблення відповідних заходів. Проте, хоч діяльність щодо подолання та протидію домашньому насильству покращилася, рівень показників наявності самого насильства, на жаль, не стає нижчим. Зокрема, при з'ясуванні показників з домашнього насильства встановлено, що у «...2021 року кожен рік в середньому більше п'яти жінок або дівчаток стали жертвами вбивства з боку одного з членів їхньої власної родини» [6].

Щороку в Україні фіксується понад 100 тисяч випадків насильства в родині. В Україні про домашнє насильство у 2021 році заявляли вдвічі частіше, ніж у 2020 році: зафіксували 326 тисяч звернень, що на 56% більше проти 2020 року (209 тисяч звернень) [7]. Правопорушення пов'язані з домашнім

насильством становлять четвертий показник серед злочинів проти здоров'я, пов'язаних із умисним насильством.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну вплинуло на статистику щодо домашнього насильства – таких випадків стало менше, зокрема у першому півріччі 2022 року. Аналітичний центр ЮрФем підготував звіт «Домашнє насильство в умовах війни: I півріччя 2022 року» згідно якого «...у порівнянні з першим півріччям 2021 року зафіксовано на 27.5% менше звернень до Національної поліції України з приводу домашнього насильства». За даними дослідження «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни» «...у період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року Офіс Генерального прокурора зафіксував на 52% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року» [8, С.6]. Але аналітики дійшли до висновку, що таке зменшення показників пов'язано з рядом факторів, які знижують можливості падання таких звернень «...через бар'єри, зумовлені війною», «нівелювання постраждалою цієї проблеми» та пасивну поведінку постраждалої, зневіру у реакцію з боку державних органів; зосередження зусиль постраждалих осіб на вирішенні безпекових, житлових проблем, працевлаштування, доглядом за дітьми тощо; знаходження постраждалої особи в окупації чи виїздом за кордон. За даними дослідження чоловіки частіше вчиняють домашнє насильство щодо жінок. «Так, у 2156 проаналізованих справах виявлено, що чоловіки у 52% виступали кривдниками щодо дружини/співмешканки. У 20% справ син є кривдником, в 11% кривдниками виступали особи, соціальна роль яких брат, свекор, зять, чоловік доньки тощо. Жінки виступають кривдницями лише в 6% справ» [8, С.10].

Позитивним моментом є збільшення рівня обізнаності щодо поняття «домашнє на-

сильство». Три чверті громадян стверджують, що добре розуміють, що означає термін «домашнє насильство», 17% хоча б щось чули про нього і лише 7% не знають, що означає цей термін [9].

Відносно новим для вітчизняної юриспруденції поняттям, пов'язаним з гендерно-обумовленим насильством є феміцид. Термін був запропонований у 1976 році феміністкою Діаною Е. Х. Рассел на Трибуналі проти злочинів проти жінок і застосовується до злочинів, скоєних на ґрунті ненависті, заснованим на статі: навмисне вбивство жінок чи дівчат просто заради цього. Діана Е. Х. Рассел запозичила термін, який ще у 1801 році використовувався в Англії для позначення «вбивства жінки», але звузила його до мотиву «вбивства жінок чоловіками, оскільки вони жінки». Її звернення на Трибуналі звучало наступним чином: «Ми повинні усвідомити, що багато вбивств насправді є феміцидом. Ми повинні визнати сексуально-вмотивовану політику вбивства. Починаючи від спалення відьом у минулому, до більш недавнього розповсюдженого інфантициду серед дівчат у багатьох суспільствах, до вбивства жінок за честь!». Рассел акцентувала увагу на ідеї, що чоловіки вчиняють феміцид із сексистськими мотивами, з почуттям переваги над жінками, сексуальним задоволенням або ідеєю власності над жінками. Також вона віднесла до феміцидів приховані вбивства жінок, такі як масові вбивства немовлят жіночої статі через перевагу чоловіків в культурах країн, таких як Індія та Китай, а також смерть, пов'язану, наприклад з криміналізацією абортів або каліченням жіночих геніталій [10]. На думку Діани Рассел серед головних мотивів цих вбивств є гнів, ненависть, ревності і прагнення до задоволення.

Наразі термін «феміцид» міститься в документа ООН та ВОЗ. Існує ряд країн, які прийняли відповідне законодавство що встановлює кримінальну відповідальність саме за

злочин феміциду. Наприклад, Комплексний закон № 348 Болівії «Про заходи щодо забезпечення права жінок на життя, вільне від насильства» [А/69/220, с. 5] кваліфікує сексуальне домагання та феміцид як кримінально караних злочинів (CEDAW/C/BOL/5-6, пункт 82). У Бразилії закон про феміцид встановлює покарання за подібні злочини – від 3 до 12–30 років ув'язнення. Аналогічні закони прийнято у Гватемалі, Нікарагуа та Сальвадорі. З прийняттям у квітні 2007 року Закону про кримінальне покарання насильства щодо жінок Коста-Ріка перетворилася на одну з перших країн світу, яка передбачає покарання за насильство проти жінок, та запроваджує таку юридичну кваліфікацію злочину, як «вбивство жінки».

До феміциду належать селективні аборти дівчат, убивства честі, смерть жінок внаслідок домашнього та сексуального насильства (в тому числі в проституції), вбивство серійними маніяками, загибель внаслідок калічення вульви, кримінальних абортів, від акушерського насильства, статі, каро-карі, полювання на відьом та інше [11]. Доцільно зазначити, що значна частина феміцидів відбувається вдома, тобто базується на домашньому насильстві.

Мотиви злочину феміциду як правило базуються на гніві, ненависті, ревнощах і сексуальному задоволенню. Головний мотив – належність до жіночої статі. Упередження як мотив можна розглядати як заздалегідь сформоване негативне ставлення, думка щодо певної групи, особи і дії злочинця є вмотивованими саме цим упередженням. Суб'єктом здійснення злочину може бути особа будь-якої статі.

У відповідності до даних дослідження, здійсненого Управлінням ООН з наркотиків та злочинності і «ООН-жінки» у 2021 році у всьому світі було навмисно вбито 81 100 жінок і дівчат. «Більшість вбивств були гендерно мотивованими, хоча приблизно щодо

кожних чотирьох із десяти жінок недостатньо інформації, щоб ідентифікувати їх як феміцид».

Коефіцієнт феміциду різниться залежно від країни, а збір інформації ускладнюється замовчуванням таких злочинів з боку самих постраждалих та не вказування країнами статі жертв в загальній статистиці вбивств. Патріархатна основа феміциду, а саме сексистські уявлення про жінку як нижчу, менш вартісну за чоловіка істоту, правами людини для якої можна знехтувати, міцно вкорінена у масову свідомість, наприклад, звинувачення жертви, через що феміцид виправдовують навіть жінки, й навіть ті, що постраждали від гендерного насильства. Дослідження ООН показало, що кожна четверта жінка з топ-25 країн-лідерок за показниками феміциду погоджується з тим, що побиття або інше діяння щодо неї за суперечку, непокору, або відмову в інтимному зв'язку є виправданням для кривдника [12]. Дослідження показало, що у 2021 р. «... рівень вбивств за ознакою статі у приватній сфері за оцінками склав 2,5 на 100 тис. жінок в Африці порівняно з 1,4 у Північній та Південній Америці, 1,2 в Океанії, 0,8 в Азії та 0,6 у Європі».

Насильство з боку інтимного партнера зачіпає 3 з 10 жінок протягом життя, і, за оцінками, 13,5% вбивств у всьому світі відбуваються за участю інтимних партнерів, і цей відсоток вбивств носить гендерний характер [16]. У Латинській Америці феміцид є глобальною проблемою, яка виникає в багатьох країнах, але найчастіше в Центральній Америці в таких країнах, як Сальвадор і Гондурас, а також в інших, таких як Бразилія та Мексика. У латиноамериканський регіон входять 5 з 12 країн з найвищим рівнем вбивств жінок у світі [13]. Про це свідчить негативна практика, зокрема, вбивство п'ятирічної бразильської дівчинки, вчинене 29 березня 2008 року [18], яке було широко висвітлене місцевими засобами масової ін-

формації і мало величезний резонанс в бразильському суспільстві та світі в цілому.

Часто під сумнів ставиться необхідність визначення вбивства жінок (феміциду) окремо від загального вбивства і це цілком логічно. Противники стверджують, що цей термін приділяє занадто багато уваги менш поширеним видам вбивств жінок та може дискримінувати та поставити на другий план вбивства чоловіків. Незважаючи на всі думки, феміцид – це світова соціальна проблема, прояви якої необхідно якнайшвидше викоринювати.

Серед типів феміциду виділяють: расистський, інтимний (вбивство партнером), неінтимний (коли злочинець не мав прямих стосунків із жертвою, розрізняють два типи: феміциди сексуального характеру та серійні вбивства); вбивство через сексуальну орієнтацію (лесбіцид) або гендерну ідентичність; «феміцид честі», коли вбивство пов'язано з «захистом» честі родини (роду).

Феміцид поділяють на активний та пасивний. Наприклад, до активного відносять жіночий інфантицид та гендерну селекцію плоду, лесбіцид тощо. До пасивного можна віднести смерті в результаті торгівлі людьми; підпільні, примусові аборти.

Щодо українського законодавства, то на даний час в нашій державі немає офіційних даних стосовно вчинення феміциду, проте, як зазначалося раніше, актуальною є проблема домашнього насильства. Так, очільниця Міністерства соціальної політики Юлія Соколовська навела статистичні дані за 2020 рік, згідно з якими кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства, страждають від цього і чоловіки, втім, 90% постраждалих від насильства – саме жінки [14].

На жаль, насильство циклічне, тому повторюється знов і знов. Для того, щоб це змінити, розробники Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими

явищами (Стамбульська Конвенція), яку було нарешті ратифіковано Україною в 2022р., передбачили застосування певних правових інструментів щодо запобігання, розслідування та притягнення до відповідальності за вчинення гендерно-обумовлених правопорушень. Так, ч.1 ст. 55 Стамбульської конвенції вимагає, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38, 39 Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, і щоб провадження могло продовжуватися, навіть якщо жертва відкликала заяву або скаргу [12].

Перша частина вимоги реалізована лише частково, бо, як показує аналіз законодавчих змін факт подружніх стосунків між правопорушником й жертвою вже не виступає автоматичною підставою для перетворення ряду тяжких насильницьких злочинів у злочини приватного обвинувачення, але стосовно окремих кримінальних правопорушень, які зачіпають інтереси приватних осіб, кримінальне провадження може бути розпочате виключно за умови, що потерпіла особа звернулася до правоохоронних органів із відповідною заявою (ч. 1 ст. 477 КПК), що суперечить вимогам Конвенції.

Друга ж частина вимоги (ч. 1 ст. 55 Стамбульської конвенції), реалізована у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, яким надано можливість потерпілій особі відмовитися від обвинувачення у провадженнях приватного обвинувачення більше не стосуватиметься випадків, у яких злочин пов'язаний із домашнім насильством [15].

Вбачається, такий крок є необхідним і виправданим для запобігання ситуаціям впливу кривдника на потерпілу, залякування її, примушення відмовитися від обвинувачення, та розірванню злочинного циклу домашнього насильства.

Стамбульською конвенцією передбачена концепція «дитина – свідок=дитина постраждала» від домашнього насильства. Нажаль зазначена концепція залишилася поза зоною уваги вітчизняної правоохоронної та судової системи. «...працівники поліції в протоколах про вчинення адміністративного правопорушення не виокремлюють дитину як свідка домашнього насильства, що зумовлює те, що дитина не набуває статусу потерпілої від домашнього насильства. Зокрема, у процесі дослідження виявлено, що у 81% справ діти не фігурували ні як свідки, ні як потерпілі, оскільки в рішенні суду була відсутня будь-яка згадка про них. Натомість лише у 5% діти були свідками (в судовому рішенні про це зазначається); у 5% діти були визнані судами потерпілими від домашнього насильства» [16].

Стамбульська конвенція ратифікована Україною із заявами та застереженнями серед яких є положення щодо невиплат державних компенсацій постраждалим від насильства до приведення національного законодавства у відповідність до Конвенції.

Оскільки Стамбульська конвенція є частиною розгалуженої системи міжнародних механізмів захисту прав людини, пропонуємо звернути увагу й на інші міжнародні стандарти захисту від домашнього насильства. Наприклад, серед базових рішень Європейського Суду з прав людини у даному аспекті варто виділити рішення у справі *Opuz v. Turkey Application № 33401/02* від 9 червня 2009 р., де - вперше у справі про домашнє насильство - Суд установив порушення ст. 14 (заборона дискримінації) «...у поєднанні з порушеннями ст. 2 і 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., оскільки насильство щодо жінок базувалося на гендерних ознаках. В свою чергу, суд підкреслив, що домашнє насильство здійснюється у більшості випадків щодо жінок і заохочується дискримінаційною правовою пасивністю). Також Суд

визнав, що домашнє насильство щодо жінок є системною проблемою і відображає фундаментальний дисбаланс влади у суспільстві. І хоча індивідуальні акти насильства вчиняються у приватній сфері, насильство щодо жінок, як правило, продовжується через чоловіче домінування в правоохоронних та судових інституціях. Рішення Суду встановило суворе зобов'язання держави захистити жінок від домашнього насильства. Дана справа продемонструвала, що права людини можуть мати не тільки «вертикальний», а і «горизонтальний ефект», тобто на державу покладається зобов'язання гарантувати дотримання прав людини між приватними особами. Важливо, що у даному рішенні Суд визнав наявність «*erga omnes*» ефекту своїх рішень, тобто вказав на необхідність брати до уваги його висновки навіть у рішеннях щодо інших держав-учасниць (оскільки Суд надає остаточне авторитетне тлумачення прав і свобод, визначених у розділі 1 Конвенції, він розглядає, чи прийняли національні органи влади достатньою мірою принципи, що впливають з його рішень щодо аналогічних питань, навіть якщо вони стосуються інших держав)» [17].

Розмежування злочинів феміциду від інших вбивств жінок, дозволить доповнити кримінальне законодавство новою статтею, яка надасть можливість розмежувати мотиви і віднести злочин феміциду до злочинів, вчинених з ненависті. Розмежування злочинів феміциду від вбивств обумовлено гендерно-нейтральним контекстом «вбивства» як позбавлення життя людини іншою людиною. Для прихильників збереження єдиного узагальнюючого терміну ключовою перевагою є те, що він фокусується на акті вбивства та застосовується до жертв усіх статей. Цей підхід базується на тому факті, що не всі вбивства жінок пов'язані з гендерним насильством. Проте гендер залишається важливим аспектом у розумінні насильства, ігнорування цього обумовлене пріоритетом ролі

патріархальних систем, гендерної нерівності та стереотипів щодо насильства.

0 4 березня 2020 р. Статистичною комісією ООН було прийняту нову глобальну систему вимірювання вбивств жінок і дівчат, пов'язаних із статтю. Система була розроблена Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) і ООН-Жінки. Виконавчий директор Структури ООН-Жінки, представляючи документ, наголосила, що «рамкова основа дозволить точніше вимірювати масштаби феміцидів і оцінювати світові фактори ризику, пов'язані з цим жорстоким проявом насильства щодо жінок». Метою стандарту вимірювання є «дати статистичне визначення феміциду якомога вичерпнішим чином», «заохочувати державну владу до збору цих даних» та «надати їм відповідні інструкції» [18].

Пріоритетним вектором діяльності є «..надати визначення феміциду раз і назавжди. Не всі вбивства жінок та дівчаток є феміцидом, заявляє ООН. Феміцид має бути одночасно навмисним та гендерно-обумовленим. «Гендерна мотивація» відноситься не лише до конкретної мотивації правопорушника, а й до корінних соціальних причин».

Документ перераховує характеристики, які визначають гендерну мотивацію вбивств, які визначаються в глобальному масштабі, щоб забезпечити порівняння національних даних щодо феміцидів у різних країнах, незалежно від існуючого національного законодавства, яке іноді містить різні визначення цих злочинів.

Пропозиції ООН щодо визначення поняття «феміцид»

Таблиця 1. Основні змінні для визначення гендерно-пов'язаних вбивств жінок і дівчат (феміцид) [18, с.15]

Відносини між жертвою та злочинцем	Характеристики, що визначають феміцид
Сексуальний партнер	Відносини між злочинцем та жертвою є визначальними
Член сім'ї	Відносини між злочинцем та жертвою є визначальними
Залежні відносини (влада чи опіка)	Повинна бути констатована щонайменше одна із зазначених характеристик: 1 – жертва вже ставала об'єктом насильства 2 - жертва була у ситуації незаконної експлуатації 3 - жертва була викрадена або позбавлена волі 4 - жертва працювала у секс-індустрії 5 - жертва була об'єктом сексуального насильства/наруги до/після вбивства 6 - на тілі жертви є сліди каліцтв 7 - тіло жертви було виставлено на публічний огляд 8 - відомо про ненависть або заобони злочинця на адресу жертви
Дружба, знайомство, робочі стосунки	Повинна бути констатована щонайменше одна з 8 зазначених характеристик
Інший тип злочинця, відомого жертві	Повинна бути констатована щонайменше одна з 8 зазначених характеристик
Злочинець невідомий жертві	Повинна бути констатована щонайменше одна з 8 зазначених характеристик
Злочинець невідомий	Повинна бути констатована щонайменше одна з 8 зазначених характеристик

Актуальним є ще один аспект, пов'язаний з закріпленням поняття феміциду на законодавчому рівні - при розгляді заходів реагування на феміцид необхідно брати до уваги інших жертв феміциду, а саме дітей, матері яких було вбито. Наприклад, у 2018 році Італія стала першою країною в Європі, яка ухвалила закон про *organic speciali*, або особливих сиріт. За законом було створено фонд фінансової підтримки з низки питань; стипендії, надання юридичної допомоги, фінансування медичної та психологічної допомоги для таких дітей. Закон Великобританії «Про побутове насильство» визначає дітей як окремих жертв домашнього насильства, що різко відрізняється від їхнього попереднього «периферійного» визнання як свідків та сторонніх спостерігачів. Вважаємо для України такий досвід законодавчого врегулювання питань захисту живих жертв феміциду – дітей, вбитих матерів, є вельми цікавим.

Беручи до уваги світовий досвід та вітчизняні статистичні дані, внесення змін до кримінального законодавства щодо включення поняття «феміциду» лишається все ж таки відкритим питанням, адже не слід забувати про те, що насильство є злочином «замовчування», а сам феміцид є крайнім проявом агресивної та принизливої поведінки щодо жінок.

Щодо України, наразі немає офіційних даних про вчинення феміциду, однак, проблема домашнього насильства залишається актуальною що підтверджують статистичні данні про які ми говорили вище. Феміцид є крайнім проявом агресивної і принизливої поведінки по відношенню до жінки, таким чином відсутність офіційних даних ще не означає відсутності вчинення таких дій.

Висновки. Вважаємо, що корінь проблеми полягає перш за все в пануванні гендерних стереотипів щодо ролі жінок та чоловіків, низькій правовій обізнаності та рівні

довіри до органів влади, правоохоронним та судовим органам. Жінок вбивають тому, що чоловіки й, більше того, самі жінки вважають себе слабкішими в усіх сферах через нав'язування такої думки. З цієї причини жінки піддаються насильству навіть не розуміючи, що те, що відбувається з ними - неправильно і злочинно. На жаль, більшість чоловіків, у свою чергу, впевнені, що вони вправі контролювати поведінку жінок і не терплять вільних дій та непокори. А патріархальні суспільства передають ці установки з покоління в покоління - як невиліковне генетичне захворювання, яке рано чи пізно вбиває людяність.

Для подолання явища феміциду необхідно послідовне провадження державної антифеміцидної політики, зокрема її проявами, на наш погляд, може бути: створення відкритого державного реєстру гвалтівників; ведення державної статистики злочинів феміциду; участь у міжнародних програмах щодо запобігання проявам феміциду; просвітницькі компанії; підтримка кризових центрів (шелтерів); стабільне законодавство щодо гендерної рівності; посилення кримінальної відповідальності за гендерно-зумовлені злочини.

Отже, домашнє насильство та феміцид є проявами гендерного насильства, в основі якого нерівність між чоловіком і жінкою, яка продовжує існувати надивлячись на законодавчо закріплені принципи рівноправності. Гендерна нерівність – актуальна, глобальна та всеохоплююча проблема сучасного суспільства. Щоб досягти змін, нам необхідно боротися з систематичною гендерною нерівністю, терпимістю суспільства до насильства щодо жінок, а також належним чином фінансувати ресурси та послуги, щоб допомогти жертвам отримати доступ до допомоги. Людству необхідно пройти довгий шлях для досягнення повної рівності чоловіків і жінок з точки зору їх прав і можливостей, що сприя-

тиме зниженню дискримінації та гендерно-обумовленого насильства. Тому, задля того, щоб досягти успіху, варто, по-перше, усвідомити всю важливість ситуації, по-друге, зробити усвідомленими громадян нашої держави зокрема й світу в цілому, та, по-третє, проводити якомога більше ґрунтовних і цілеспрямованих заходів з приводу зміни ролі жінки в сучасному суспільстві.

Література:

1. Кулик Л. М. Ознаки насильницької злочинності. Держава та регіони. 2018. № 2. С. 65–69.
2. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-метод. посіб. / В. М. Бондаровська. Київ : КАЛИТА, 2018. – 282 с.
3. Національне дослідження «Бар'єри, механізми і належні практики в сфері доступу жінок до правосуддя в Україні»: веб-сайт. URL:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41> (дата звернення 08.12.2022)
4. Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні: Навчальний посібник для суддів і прокурорів. Національна частина. Захист від гендерної дискримінації в судових рішеннях українських судів: звіт за результатами моніторингу. Харків : ФОП Бровін О. В., 2016. 82 с.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради. 2018. №5. Ст. 35
6. Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide) Global estimates of gender-related killings of women and girls in the private sphere in 2021 Improving data to improve responses: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>
7. В Україні вдвічі зросла кількість звернень щодо домашнього насильства за 2021 рік <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/321357-v-ukrayini-udvichi-zroslo-kilkist-zvernen-schodo-domashnogo-nasilstva-za-2021-rik>
8. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року)» підготовлений Аналітичним центром ЮрФем за фінансової підтримки Ради Європи (проект Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні») <https://cutt.ly/e0wR2qK>
9. Домашнє насильство в Україні: досвід та настрої громадян. <https://uifuture.org/publications/domashnyenasyilstvo-2-mln-ukrayincziv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-pobuti/>
10. Russell, Diana E.H. and Harnes, Roberta A, (Eds.), Femicide in Global Perspective New York: Teachers College Press, 2001, Ch. 2, p. 13-14.
11. Corradi, Consuelo; Marcuello-Servós, Chaime; Boira, Santiago; Weil, Shalva (9 July 2016). Theories of femicide and their significance for social research. Current Sociology 64 (7): 975–995: веб-сайт. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0011392115622256> (дата звернення 31.01.2021)
12. Alvazzi del Frate, Anna. 2011. 'When the Victim Is a Woman.' In Geneva Declaration Secretariat, pp. 113–144.: веб-сайт. URL:http://www.genevadeclaration.org/fileadmin/docs/GBAV2/GBAV2011_CH4.pdf (дата звернення 31.01.2021)
13. Феміцид – Femicide, 2020: веб-сайт. URL: <https://ru.qaz.wiki/wiki/Femicide> (дата звернення 31.01.2021)
14. Міністерство соціальної політики України: веб-сайт. URL:<https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (дата звернення 31.01.2021)
15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. Київ, К. І.С., 2014 р. : веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення 31.01.2021)
16. Домашнє насильство крізь призму війни <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>
17. Рішення ЄСПЛ від 9 червня 2009 року у справі «Opuz v. Turkey Application (заява № 33401/02). : веб-сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docnumber%22%3A%22851046%22%2C%22itemid%22%3A%22001-92945%22%7D> (дата звернення 31.01.2021)
18. Statistical framework for measuring the gender-related killings of women and girls (also referred to as “femicide/feminicide”) Prepared by the United Nations Office on Drugs and Crime and the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women: https://unstats.un.org/unsd/statcom/53rd-session/documents/BG-3j-Crime&CriminalJusticeStats-E.pdf?fbclid=IwAR2UzYUI9Z15kOVmm02zdRe34pfAWKEYG47-4HKBV6mEl-vpJ1g3Ax_bW8w- Стр 15

References:

1. Kulyk L. M. Oznaky nasylnytskoi zlochynnosti. Derzhava ta regiony. 2018. № 2. S. 65–69.
2. Zapobigannia nasylstvu v simi u diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery: navchalno-metod. posib. / V. M. Bondarovska. Kyiv : KALYTA, 2018. – 282 s.
3. Natsionalne doslidzhennia «Bariery, mekhanizmy i nalezhni praktyky v sferi dostupu zhinok do pravosuddia v Ukraini»: veb-sait. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41> (data zvernennia 08.12.2022)
4. Zabezpechennia dostupu zhinok do pravosuddia v Ukraini: Navchalnyi posibnyk dlia suddiv i prokuroriv. Natsionalna chastyna. Zakhyst vid gendernoi dyskryminatsii v sudovykh rishenniakh ukrainskykh sudiv: zvit za rezultaty monitoryngu . Kharkiv : FOP Brovin O. V., 2016. 82 s.
5. Pro zapobigannia ta protydui domashnomu nasylstvu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2018. №5. St. 35
6. Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide) Global estimates of gender-related killings of women and girls in the private sphere in 2021 Improving data to improve responses: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-11/Gender-related-killings-of-women-and-girls-improving-data-to-improve-responses-to-femicide-feminicide-en.pdf>
7. V Ukraini vdvichi zroslo kil'kist' zvernenn' shchodo domashnoho nasylstva za 2021 rik <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/321357-v-ukrayini-udvichi-zroslo-kilkist-zvernenn-schodo-domashnogo-nasylstva-za-2021-rik>
8. Zvit «Domashnie nasylstvo v Ukraini: reahuvannia v umovakh viiny (I pivrichchia 2022 roku)» pidhotovlenyi Analitychnym tsentrom YurFem za finansovoi pidtrymky Rady Yevropy (proiekt Rady Yevropy «Borotba z nasylstvom stosovno zhinok v Ukraini») <https://cutt.ly/e0wR2qK>
9. Domashnie nasylstvo v Ukraini: dosvid ta nastroi hromadian. <https://uifuture.org/publications/domashnye-nasylstvo-2-mln-ukrayincziv-stverdzhuyut-shho-staly-zhertvamy-zhorstkogo-povodzhennya-u-pobuti/>
10. Russell, Diana E.H. and Harnes, Roberta A, (Eds.), Femicide in Global Perspective New York: Teachers College Press, 2001, Ch. 2, p. 13-14.
11. Corradi, Consuelo; Marcuello-Servós, Chaime; Boira, Santiago; Weil, Shalva (9 July 2016). Theories of femicide and their significance for social research. Current Sociology 64 (7): 975–995: veb-sait. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0011392115622256> (data zvernennia 31.01.2021)
12. Alvazzi del Frate, Anna. 2011. 'When the Victim Is a Woman. In Geneva Declaration Secretariat, pp. 113–144.: veb-sait. URL: http://www.genevadeclaration.org/fileadmin/docs/GBAV2/GBAV2011_CH4.pdf (data zvernennia 31.01.2021)
13. Femitsyd – Femicide, 2020: veb-sait. URL: <https://ru.qaz.wiki/wiki/Femicide> (data zvernennia 31.01.2021)
14. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy: veb-sait. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (data zvernennia 31.01.2021)
15. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobigannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavyschamy (Stambulska konventsiiia). Dovidnyk dlia chleniv parlamentu. Kyiv, K. I.S., 2014 r. : veb-sait. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (data zvernennia 31.01.2021)
16. Domashnie nasylstvo kriz pryzmu viiny <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/>
17. Rishennia YeSPL vid 9 chervnia 2009 roku u spravi «Opuz v. Turkey Application (zaiava № 33401/02).»: veb-sait. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docnumber%22%3A%22851046%22%2C%22itemid%22%3A%22001-92945%22%7D> (data zvernennia 31.01.2021)
18. Statistical framework for measuring the gender-related killings of women and girls (also referred to as “femicide/feminicide”) Prepared by the United Nations Office on Drugs and Crime and the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women: https://unstats.un.org/unsd/statcom/53rd-session/documents/BG-3j-Crime&CriminalJusticeStats-E.pdf?fbclid=IwAR2UzYUI9Z15kOVmm02zdRe34pfAWKEYG47-4HKBV6mEl-vpJ1g3Ax_bW8w- Str 15

Tatarenko H.V. Femicide as a manifestation of gender violence and hate crimes: a legal analysis/ - Article.

Every year, Ukraine joins the events dedicated to the International Day for the Elimination of Violence against Women and supports the UNITE to End Violence against Women initiative by conducting the "16 Days of Activism against Gender-Based Violence" campaign. In particular, in 2022, the global theme of the campaign became the slogan "Unite! Acting to End Violence Against

Women and Girls' aims to call for action to raise awareness, advocate and create opportunities to discuss issues and find solutions. This year, Ukraine finally ratified the United Nations Convention of 1979 "On the Elimination of All Forms of Discrimination against Women" and must now make appropriate changes to national legislation in order to effectively implement the convention obligations. Despite the fairly developed legislation in the field of combating gender-based violence, there remain a number of problematic issues related to the legitimization of the definitions of "gender", "gender-based violence", "hate crimes", "gender-based murders" in criminal legislation, "femicide". The purpose of the study is to find and present tools, including terminological definitions, regarding social perceptions of gender-based violence and the

criminal law definition of the categories "gender-related murders" and "femicide", to analyze the legislative approaches of individual states and international acts to combat gender-based violence. - caused by violence, in particular crimes of femicide.

Key words: *gender, femicide, gender-based violence, domestic violence, hate crimes*

Авторська довідка:

Татаренко Галина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права СХУ ім. В. Даля. <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Стаття надійшла до редакції 15 грудня 2022р